

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ *(презентація конференції)*

Надзвичайний стан – це особливе політико-економічне та правове становище, яке передбачає введення на всій території держави чи в її окремих регіонах особливого, так званого специфічного правового режиму, який надає додаткові повноваження державі та її органам проводити необхідні заходи та певною мірою обмежувати права та свободи громадян, організацій та установ, які діють на її території.

Це дуже складне соціально-правове становище, яке полягає в необхідності, з одного боку, упорядкування, обмежування у різних сферах життя відповідних суспільних процесів, наявність чого об'єктивно обумовлена надзвичайною ситуацією. З іншого боку, введення таких заходів не повинно, так би мовити, «відверто» порушувати права і свободи громадян, організацій та установ.

Тому тут є зрозумілі складнощі. В першу чергу, в розумінні, в тлумаченні поняття «надзвичайний стан» в конкретних умовах, в співвідношенні його з поняттями «воєнний стан», «карантинні обмеження», які вводяться, наприклад, у зв'язку з епідемією, режимом дії об'єктів критичних інфраструктур тощо. Чи це взагалі різні за своєю сутністю режими, які вводяться у конкретній державі (групі держав), чи «надзвичайний стан» - це більш загальне поняття, яке за великим рахунком охоплює всі інші види особливих правових режимів? Як узгоджуються між собою у межах більш конкретного правового напрямку поняття «воєнний стан», «воєнний час», «воєнне становище»?

В Україні діє законодавство, яке регулює положення, пов'язані з введенням та дотриманням і надзвичайного стану, і воєнного стану, і карантинних обмежень. Однак ці нормативні акти приймалися в умовах, так би мовити, достатньо спокійної соціальної обстановки в державі або на початку розвитку таких складних подій. Більш складним соціальне становище стає під час, коли такі події набувають реального та постійного характеру, що об'єктивно потребує подальшого розвитку та удосконалення правових положень, які їх регулюють. Є таке законодавство на міжнародному та зарубіжному рівнях, але як воно «узгоджується» з національним законодавством? Це теж проблема, яка потребує своєї уваги.

Дослідження цього важливо як в загальному плані, з позицій готовності всієї системи права до регулювання такого становища, так і у напрямку розвитку в таких умовах галузевого законодавства, зокрема кримінального.

Це, в свою чергу, формулює низку важливих питань, зокрема: як повинно розвиватися в сучасних умовах кримінальне законодавство, кримінально-правова теорія, практика застосування цього законодавства? Які завдання сьогодні вбачаються необхідними для вирішення кримінальним законодавством, кримінально-правовою теорією, кримінально-правовою практикою? Які функції, котрі є традиційними для кримінального права, повинні сьогодні домінувати: охоронні чи профілактичні, чи якісь «нові»? Чи є напрямки, у яких більше уваги повинно приділятися охоронній функції, а у інших – профілактичній? На що потрібно звертати увагу при вдосконаленні кримінального законодавства: чи на диспозиції, чи на санкції, чи на кваліфікуючі ознаки, чи в цілому на зміст кримінально-правової норми, саме як на закінченому сконцентрованому виразі законодавцем конкретного змісту забороненого суспільно небезпечного діяння та відповідних видів реагування держави на порушення цієї заборони? Як це повинно якісно відображатися у законодавчій техніці? Перелік таких актуальних питань можливо продовжити. Водночас, розуміючи важливість цієї галузі законодавства у охороні найбільш вагомих соціальних цінностей, як при цьому не допустити того, щоб кримінальне законодавство було «зроблено» основним, взагалі, так званим «єдиним» засобом подолання надзвичайного стану. Як розумно поєднувати «терапевтичні» та «хірургічні» заходи впливу на відповідну «важку» соціальну «хворобу»? Вже неодноразово проголошувалось, що при всій «повазі» до кримінального законодавства, при розумінні усіх його «каральних» можливостей, воно є важливою, необхідною, але

«лише» однією зі складових у загальному комплексі заходів, які держава повинна проводити у надзвичайних умовах.

Безумовно, складна ситуація з позицій реальної оцінки суспільно небезпечних діянь, які відбуваються в сучасних умовах, можуть (повинні) підлягати кримінально-правовому «впливу». Такі діяння, групи таких діянь, як вже показує суспільна практика, можуть проявлятися у різних напрямках. Це, наприклад, діяння, які прямо порушують встановлені правові обмеження, або виступають у якості «відокремлених» суспільно небезпечних наслідків таких порушень, або «супроводжують» такі суспільно небезпечні порушення, маючи «інші» зовнішні прояви. Це також можуть бути діяння, які, кажучи образно, не стільки порушують правові обмеження, скільки певною мірою детермінуються ними. Наприклад, вже є випадки значних порушень економічних процесів, які відбуваються завдяки протиправному «використанню» встановлених правил. Певна специфіка таких діянь може «визначатися» не тільки безпосередньо діяннями, а й категорією суб'єктів, які їх вчиняють, що теж потрібно враховувати.

Важливо при цьому не тільки зосереджуватися виключно на сьогоднішньому. Потрібно вже зараз спробувати прогнозувати, як буде взагалі, у найближчій та віддаленій перспективі, розвиватися кримінальна ситуація і державна реакція стосовно неї? Які діяння «збережуть» свою «постійність», які будуть «розвиватися» або «затухати», які нові прояви суспільно небезпечних діянь можуть з'явитися в таких умовах, який «вираз» все буде мати у суспільному житті у повоєнні часи, які, сподіваємося, повинні скоро настати. Як все це повинно знайти своє «відображення» у завданнях сучасного кримінального законодавства України? Всі такі питання формують прямі завдання для кримінально-правової науки, причому, як на «особистому» рівні, так і на рівні співпраці з іншими правовими науками, в першу чергу, кримінально-правового напрямку. У всякому разі, як не прикро це виглядає, але, на мою думку, ми знаходимося на початку довгого шляху досліджень складних сучасних проблем встановлення та існування особливих правових режимів, їх відображення в законодавстві та практиці.

Це складні, багато в чому, нові проблеми для всіх категорій сучасних юристів. Багато в чому, значна частина з них була досліджена у 70 наукових доповідях та тезах, які були подані на конференцію «Завдання кримінального права в умовах воєнного стану», яка була проведена 9 грудня 2022 року на базі Південного регіонального центру НАПрН України та кафедри кримінального права НУ «ОЮА». Враховуючи зрозумілі складнощі, конференція була проведена в режимі оф лайн в усіченому складі, що в черговий раз підкреслює ідею про «immortalitas scientia» (безсмертність науки). Незважаючи на складні обставини, під час підготовки та проведення конференції ми мали зв'язок практично з усіма авторами, які перебувають в Україні та за кордоном, і які надіслали свої наукові міркування.

Загалом, оргкомітет отримав наукові повідомлення від: голови Робочої групи з розвитку кримінального права Комісії з правової реформи при Президентові України, д.ю.н., проф. академіка НАПрН Бауліна Ю.В.; голови Робочої групи з кримінального та кримінального процесуального законодавства Науково-консультативної ради при Голові Верховної Ради України, д.ю.н., проф., члена-кореспондента НАПрН Музики А.А.; наступних зав. кафедр українських університетів: д.ю.н., проф. Вереси Р.В., зав. кафедри кримінального та адміністративного права Академії адвокатури України; д.ю.н., проф. Лихової С.Я., зав. кафедри кримінального права та процесу Національного авіаційного університету; д.ю.н., проф. Житнього О.О., зав. кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна; д.ю.н., проф. Конопельського В.Я., зав. кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ; к.ю.н., доц. Мусієнка А.В., зав. кафедри цивільного та кримінального права Державного університету інфраструктури та технологій; д.ю.н., проф., члена-кореспондента НАПрН України Тіщенко В.В., зав. кафедри криміналістики НУ «Одеська юридична академія»; к.ю.н., доц. Ступника Я.В., зав. кафедри кримінального права та процесу Ужгородського національного університету; д.ю.н., проф. Харитонова С.О., зав.

кафедри кримінально-правової політики Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого; д.ю.н., проф. Чувакова О.А., зав. кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Надіслав свої міркування д.ю.н., проф. Бернд Хайнріх, зав. кафедри кримінального, кримінально-процесуального та авторського права Тюбінгенського університету з Німеччини. Отримали тези від д.ю.н, проф. Вознюка А.А., завідувача науковою лабораторією з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ.

Тези були представлені українськими фахівцями, представниками Південної школи кримінального права, які наразі перебувають на науковому стажуванні у зарубіжних університетах: д.ю.н, проф. Сотулою О.С. та д.ю.н., проф., членом-кореспондентом НАПрН Туляковим В.О. Ми також отримали тези від багатьох колег з українських університетів та колег з кафедри кримінального права НУ «Одеська юридична академія». Окремо потрібно відмітити, що свої міркування з цієї складної проблеми виказали і представники майбутньої науки кримінального права, зокрема, аспіранти, магістранти. Окремо потрібно підкреслити, що підготували свої тези і дві студентки 2 курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції) Одеської юридичної академії, що свідчить про те, що вони вже теж підпали під природний «вплив» кримінального права. Саме в такому порядку всі повідомлення розміщені у цьому збірнику.

Наукові матеріали, які були оприлюднені учасниками конференції під час виступів, або з яких був зроблений стислий огляд, в основному торкалися загальних та більш конкретних проблем призначення кримінального права в умовах воєнного стану, кваліфікації кримінальних правопорушень, які вчиняються сьогодні. В той же час, німецький фахівець, д.ю.н., проф. Бернд Хайнріх зосередився на кримінально-правовій оцінці різних суспільно небезпечних діянь, що вчиняються під час пандемії COVID-19, що продовжує залишатися достатньо актуальною для Європи.

В цілому, за результатами роботи конференції були прийняті рекомендації, які спрямовані на подальше вдосконалення положень кримінально-правової теорії, вдосконалення кримінального законодавства та покращення практичної діяльності в складних умовах сьогодення. Матеріали конференції будуть видані в окремому електронному збірнику.

*доктор юридичних наук, доктор теології,
професор, член-кореспондент Національної
академії правових наук України,
зав. кафедри кримінального права Національного
університету «Одеська юридична академія»,
вчений секретар Південного регіонального центру
Національної академії правових наук України,
член Робочої групи з питань розвитку кримінального
права Комісії з питань правової реформи при
Президентіві України,
член Науково-консультативної ради при Голові
Верховної Ради України*

Стрельцов Є.Л.